

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.3.38>

ЦІСЕЛЬСЬКИЙ О.В.

СУЧАСНІ МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ЮСТИЦІЇ В КРАЇНАХ ЄС

**MODERN MODELS OF ORGANIZATION OF ECONOMIC JUSTICE
IN THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION**

У статті проаналізовано сучасні моделі організації господарської юстиції в країнах ЄС. Зазначено, що для успішного вирішення концептуальних проблем господарської юстиції в Україні дуже важливим є дослідження зарубіжного досвіду організації і здійснення економічного (комерційного) правосуддя та характеристика моделей організації господарської юстиції в країнах ЄС. Встановлено, що головною рисою української моделі господарської юстиції є висока динаміка розвитку, пов'язана з триваючим характером судової реформи. При цьому основний вектор її вдосконалення – спрямованість на відповідність європейським стандартам реалізації судової влади, що пояснюється поступовою інтеграцією України у європейське співтовариство, а також активне функціонування наднаціональних судів.

У статті зазначається, що моделі господарської юстиції залежать від провідної ролі органу, який займається вирішенням господарських справ. Так, розкривається державна модель господарської юстиції, для якої характерне здебільшого вирішення господарських спорів, або судами загальної юрисдикції, або спеціалізованими судами; недержавна модель господарської юстиції, за якої вирішення господарських спорів зазвичай належить до компетенції недержавних органів (третейських судів, арбітражів); змішана модель господарської юстиції, якій властиве поєднання двох названих вище моделей.

Автором звертається увага, щодо необхідності в умовах судово-правової реформи застосування оптимально ефективної моделі господарської юстиції. Для реалізації стратегії розвитку органів правосуддя щодо розгляду господарських справ необхідно скористатися позитивним досвідом інших європейських держав у цій сфері і використати окремі елементи інституту господарської юстиції, які ефективно працюють у них, адаптувавши їх до сучасних українських реалій. Автором аргументовано необхідність використання досвіду Франції в частині введення до складу судів, які розглядають комерційні суперечки, судових засідателів з числа професійних підприємців; вирішення питання про можливість оскарження рішення комерційного суду з урахуванням суми спору. Крім цього, автор вказує на ефективність практики Великобританії щодо застосування альтернативних способів вирішення господарських спорів і заохочення сторін до їх використання; запровадження в господарську юстицію новітніх інформаційних технологій. У висновках обумовлюється необхідність модернізації господарської юстиції, але з можливістю збереження господарських судів у системі судоустрою України.

Ключові слова: господарська юстиція, господарський спір, зарубіжний досвід, моделі вирішення комерційних спорів.

The paper analyzes advanced models of the economic justice organization in the EU countries. It is indicated that in order to successfully resolve conceptual problems of the economic justice in Ukraine, it is very important to study foreign experience of such organization, the process of the economic (commercial) justice administration and the characteristics of various models applied for organization of the economic justice in the EU countries. It was established that the Ukrainian model of the economic justice is characterized by the main feature – a high dynamics of development which is due to the long-term nature of the judicial reform. At that, the main vector of its improvement is aimed at compliance with the European standards of the judicial power practices, as Ukraine is becoming gradually integrated in the European community, and its supranational courts function actively.

It is stated in the paper that the economic justice models depend on the leading role of the authorities in charge of settling commercial cases. Thus, the state model of the economic justice is characteristic of the fact that the majority of commercial cases are settled either by the general jurisdiction courts or by specialized courts; the non-state model of the economic justice envisaged, as a rule, settlement of the commercial disputes by the non-state bodies (arbitration courts, arbitration tribunals); and a mixed model of the economic justice which is peculiar of a combination of the two above-mentioned models.

The author draws attention to a necessity to apply the optimum efficient model of the economic justice in the context of the judicial and legal reform. In order to realize the judicial body development strategy aimed at consideration of commercial cases, it is required to use a positive experience of the other European states in this sphere and make use of the individual elements of the economic justice institution which efficiently work in these countries, and adapt these practices to the current Ukrainian reality. The author advance arguments in favour of a necessity to use the French experience, as regards inclusion of the associated judges selected form professional entrepreneurs into a composition of the courts that consider commercial disputes; and resolve an issue concerning a possibility of appealing a commercial court ruling with due account of the dispute amount. Besides, the author stresses efficient practice of the Great Britain related to application of the alternative methods to settle economic disputes and encouragement of the parties to their use and implementation of the newest information technologies in the economic justice. The conclusions substantiate a necessity to upgrade the economic justice, however, with a possibility to preserve economic courts in the judicial system of Ukraine.

Key words: *economic justice, commercial dispute, foreign experience, models of the commercial dispute settlement.*

Вступ. Національне правосуддя сьогодні перебуває у черговій стадії судової реформи, яка викликана потребою формування нового складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів та відновлення добору до національних судів. Інституційні зміни, пов'язані з роботою органів, які забезпечують формування суддівського складу, вимагають своєчасного супроводу змін організаційного порядку вирішення кадрових питань у судах. Належне функціонування системи судоустрою передбачає, зокрема, ефективне вирішення економічних суперечок, які розглядаються господарськими судами. У зв'язку з цим виникає цілий ряд концептуальних питань подальшого розвитку організації господарської юстиції в Україні. Для успішного вирішення виникаючих концептуальних проблем дуже важливим є дослідження зарубіжного досвіду організації і здійснення економічного (комерційного) правосуддя та характеристика моделей організації господарської юстиції в країнах ЄС.

Формування господарської юстиції як невід'ємної частини інфраструктури бізнесу зумовлено змінами соціально-економічного характеру, які спостерігаються в усьому світі.

Цілком очевидно, що головною рисою української моделі господарської юстиції є висока динаміка розвитку, сполучена з тривалим характером судової реформи. При цьому основний вектор її вдосконалення – спрямованість на відповідність європейським стандартам реалізації судової влади, що цілком можна пояснити поступовою інтеграцією України у європейське співтовариство, а також активне функціонування наднаціональних судів.

Окремих проблемам функціонування господарських судів в Україні та зарубіжних країнах приділяли увагу Е. Бойченко, А. Бутирський, Ю. Джепа, А. Осетинський, Т. Федорова, Т. Ше-

пель та інші. Проте слід констатувати, що комплексні дослідження сучасних моделей організації господарської юстиції в країнах ЄС майже не проводились.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні сучасних моделей організації господарської юстиції в країнах ЄС.

Результати дослідження. Глобальний характер світової економіки, яка не має конкретної державної приналежності, в сукупності з динамічними темпами ринкового обороту зумовили наявність у більшості національних судово-правових систем компетентних органів державної влади, уповноважених на вирішення спорів в сфері економічної діяльності. Водночас світові глобалізаційні процеси не стали перешкодою розгляду особливостей економічних суперечок за кордоном у кожній з конкретних національних економічних юрисдикційних систем. До їх числа можна віднести тип правової системи держави, що визначає процесуальні та організаційні основи економічного правосуддя, самостійний або похідний від системи загальних судів статус системи судових органів, що здійснюють економічне правосуддя, специфіку їх компетенції.

В умовах постійних викликів економічної глобалізації та у зв'язку із прогалинами в системі захисту економічних інтересів господарюючих суб'єктів господарська юстиція в Україні неодноразово зазнавала реформування, зокрема у процесі вдосконалення системи судоустрою.

Останнім часом у наукових колах і серед юристів-практиків активно обговорюється концепція судової реформи, одним із напрямів якої є ліквідації господарських судів як таких. Від окремих народних депутатів України та представників політичних партій лунають заяви про необхідність реалізації стратегії розвитку органів правосуддя шляхом структурних змін у системі судоустрою, зокрема, реформування господарських судів та, відповідно, зміна підсудності розгляду господарських справ за іншими судами.

Запропонована Офісом простих рішень та результатів концепція судової реформи серед підстав для проведення цих кардинальних реформ вказує на скорочення питомої ваги справ, які вирішуються саме господарськими судами (за деякими джерелами господарські справи нібито становлять лише 4% від загальної кількості справ) та доцільність об'єднання господарських судів із загальними судами у цивільних справах у зв'язку із розглядом спорів приватного права [1]. Крім цього, звертається увага на наявність ознак корупції та значної кількості порушень в діяльності господарських судів. Водночас ані у науковій літературі, ані в офіційних джерелах, які містять відповідну інформацію, наразі немає однозначного підтвердження такого стану справ.

Визначення юрисдикції спору в багатьох випадках залишається досить складною проблемою для практики, зумовленою не лише недосконалим законодавством, а й існуючими в науці та практиці догмами. З огляду на фактичне ототожнення значної частини господарських та цивільних правовідносин сьогодні обговорюється питання щодо об'єднання господарської та цивільної юстиції і ліквідації системи господарських судів в Україні. Отже, попри постійну зміну законодавства щодо компетенції судів окремих юрисдикцій, сьогодні необхідно знайти оптимальну модель організації господарської юстиції, застосувавши при цьому досвід зарубіжних країн.

Використання європейського досвіду організації господарської юстиції під час вирішення комерційних та торгових спорів є актуальним для України в умовах реформування системи судоустрою, яке відбувається сьогодні. Законодавство країн ЄС по-різному встановлює порядок розгляду економічних (господарських) спорів.

На думку Т. Шепель та Є. Бойченко, в Європі та світі державні суди вирішують незначну частину комерційних суперечок. Спори бізнесу зазвичай вирішують арбітражі, які не належать до державних судових систем [2]. З цим не погоджується Т.С. Федорова, яка вказує на те, що у багатьох державах судочинство у господарських (комерційних) справах здійснюють саме державні судові органи. При цьому у країнах, що належать до системи континентального права, для яких історично характерним є слідчий процес, практикується створення судів спеціальної юрисдикції або підрозділів у структурі судів загальної юрисдикції для вирішення комерційних суперечок [3, с. 104].

Дійсно, порядок вирішення господарських (комерційних) суперечок у різних країнах має свої відмінності, що визначається різними чинниками і передовсім залежить від судової системи країни, правил підвідомчості та підсудності тощо. Крім того, диференціація зумовлюється історичними, загально-соціальними і культурними факторами, приналежністю правової системи держави до тієї чи іншої правової сім'ї. Загалом комерційні спори вирішуються державними судами відповідної країни, а також третейськими судами (комерційними арбітражами) [4, с. 473].

Як зазначає А. Бутирський, механізми вирішення господарських спорів слід називати моделями, які визначають основні риси системи і порядку такого вирішення. «Моделі вирішення

господарських спорів» є досить широким поняттям, до складу якого входить не тільки сам механізм вирішення господарських спорів, а й зміст судової системи певної країни, місце Конституційного суду в судовій системі, правовий статус судді, наявність кодифікованого акту, який регламентує порядок вирішення господарського спору, тощо [5, с. 105].

Класифікацію моделей вирішення господарських спорів у національних правових системах європейських країн здійснив О.Й. Осетинський. Залежно від історичних традицій і сучасних економіко-правових умов дослідник пропонує застосовувати три основні моделі механізму вирішення спорів з торговельних (комерційних) відносин: функціонування спеціалізованих органів; діяльність спеціалізованих відділень у загальних судах відповідного територіального рівня; змішана модель, за якої за деякими категоріями або залежно від територіальної ознаки суперечки, пов'язані з комерцією, підлягають вирішенню або в спеціальних підрозділах загальних судів, або в окремому спеціалізованому органі [6, с. 168].

Заслуговує на увагу позиція Т.С. Федорової щодо класифікації моделей господарської юстиції з урахуванням того, що поняття господарська юстиція є ширшим за своїм змістом та охоплює не лише основні риси порядку вирішення господарських спорів, а й визначає її інституційну систему та функціональне навантаження. Своєю чергою вона пропонує розмежовувати моделі господарської юстиції залежно від того, якому органу належить провідна роль у вирішенні господарських спорів. За цим критерієм вона виокремила: 1) державну модель господарської юстиції, для якої характерне здебільшого вирішення господарських спорів або судами загальної юрисдикції, або спеціалізованими судами; 2) недержавну модель господарської юстиції, за якої вирішення господарських спорів зазвичай належить до компетенції недержавних органів (третейських судів, арбітражів); 3) змішану модель господарської юстиції, який властиве поєднання двох названих вище моделей, причому розмежування компетенції державних і недержавних органів може здійснюватися як за предметним, так і за суб'єктивним критерієм [3, с. 105].

Організація та здійснення економічного (комерційного) правосуддя в різних країнах відрізняються істотною різноманітністю. Це характерно як для країн англосаксонської, так і для країн континентальної системи права.

Будучи домінуючим інструментом у вирішенні спорів у сфері економічної діяльності, господарська юстиція покликана бути гнучким механізмом з ефективним правовим регулюванням самої процедури розгляду господарських спорів. З урахуванням обраного європейського напрямку зовнішньої політики Української держави важливо проаналізувати досвід країн ЄС щодо нормативно-правового регулювання господарської юстиції. Видається цікавим досвід Німеччини, Франції та Польщі.

У Німеччині діє кілька гілок судової влади різної юрисдикції, серед яких економічне правосуддя здійснюється в рамках системи загальних судів, а також самостійної системи фінансових судів.

Суд загальної юрисдикції складається з трьох видів палат: кримінальної, цивільної та комерційної. Цивільна і кримінальна палати складаються виключно з професійних суддів; комерційна палата включає професійного суддю, який пройшов відповідну юридичну підготовку та виконує роль головуючого судді, і двох фахівців в економічній сфері, які виступають як судові засідателі. Процедура розгляду справи в комерційній палаті за суттю така ж сама, як і в цивільній палаті, та загалом врегульована нормами Цивільного процесуального укладення Німеччини. Скарги на рішення, прийняті комерційною палатою, розглядаються тими ж суддями, які вирішують скарги на рішення цивільної палати. Суддів-професіоналів у сфері економіки не можна назвати присяжними засідателями, оскільки під час розгляду економічного спору питання вирішуються більшістю з трьох суддів. Їх рішення оголошуються від імені всього складу суду, попри те, що фактично рішення завжди готуються головуючим суддею [7].

Закон про судоустрій містить перелік категорій справ, що належать до торговельних, серед яких можна виділити суперечки між учасниками угод, членів торгових товариств, в сфері обігу товарних знаків, ринку цінних паперів та інші.

Система фінансових судів складається з двох ланок: фінансових судів земель і Федерального фінансового суду. Компетенція фінансових судів не перетинається з компетенцією палат по кримінальних справах загальних судів земель і полягає в розгляді економічних справ з публічно-правовим елементом: суперечок в сфері оподаткування та справлання митних зборів.

У Франції сьогодні існує розгалужена система спеціалізованих судів для вирішення комерційних спорів – торгових судів. Структура і компетенція всіх діючих у Франції судів визначається Кодексом судоустрою. Суди першої інстанції, що функціонують у Франції, поділяються на

суди загальної та спеціальної юрисдикції. Різновидом останніх є торгові (комерційні) трибунали (229 судів), в яких вирішуються спори між комерсантами, що виникають у процесі підприємницької діяльності, а також суперечки між членами торгових компаній, розглядаються справи про банкрутство і санацію. Стороною спору може бути також фізична особа, якщо вона є позивачем. У такому разі вона має право вибору: звернутися або в торговий суд, або в суд загальної юрисдикції. Торгові суди здійснюють свої повноваження на території Франції, за винятком регіонів Bas-Rhin, Haut-Rhin і Moselle, де ці функції виконують комерційні палати судів загальної юрисдикції [3, с. 118].

Повноваження, склад і компетенція комерційних судів визначаються главою 7 Комерційного кодексу. Комерційні суди є судами першої інстанції і складаються з суддів та реєстратора. На противагу професійним суддям (magistrats professionnels), які призначаються, судді торгових судів (jugesconsulaires) обираються з підприємців та керівників підприємств, тому вони є компетентними в економічних і фінансових питаннях управління підприємствами, у прийнятті оптимальних рішень для виходу підприємств з кризи і вирішення поточних питань підприємств. Перший раз ці судді обираються на два роки. Надалі вони можуть бути переобрані на чотири роки, у тому ж суді або в будь-якому іншому комерційному суді (Article L722-6) [8].

Варто зауважити, що незалежність суддів комерційного суду гарантує колегіальність у прийнятті рішень (обов'язкова наявність 3 суддів для прийняття будь-якого рішення), що дає змогу обмежити ризики впливу з боку учасників процесу [9, с. 152]. У своїй діяльності комерційні суди застосовують керівні принципи цивільного судочинства (Article R721- 1) і дотримуються положень Кодексу судоустрою.

Згідно із Законом Польщі «Про устрій загальних судів», що діє з 27 липня 2001 р., відповідні суди мають цивільний і карний відділи, а господарський відділ може утворюватися [10]. У разі відсутності такого відділу у районному чи окружному судах міністр юстиції передає справу на розгляд іншого суду в межах апеляційного округу. В апеляційних судах функціонують цивільний відділ, карний та відділ із розгляду трудових та соціальних спорів, при цьому господарські справи належать до компетенції цивільного відділу, хоча можливе створення спеціалізованого відділу в апеляційних судах. Отже, у Республіці Польща вирішення господарських спорів здійснюється спеціалізованими відділами у судах загальної юрисдикції, причому велика кількість останніх спряє оперативному розгляду цієї категорії справ. Цілком обгрунтованим вважаємо висновок Ю.А. Дзєпи про те, що законодавство Польщі не лише забезпечує поєднання територіальної наближеності та спеціалізації судів з приводу розгляду господарських спорів, але й дозволяє забезпечити більш вузьку спеціалізацію в межах самих господарських спорів [11, с. 48].

Проаналізувавши досвід вказаних країн ЄС щодо вирішення господарських спорів, можна зазначити, що господарська юстиція у Франції та Німеччині представлена спеціалізованими судами, у Польщі розгляд господарських справ проводиться відповідними відділами загальних судів.

Заслугує на увагу думка Т.С. Федорової про необхідність реформування господарських судів в Україні, орієнтуючись на європейські моделі побудови господарської юстиції, яка вказує, що для побудови нової системи господарських спорів доцільно змінити не тільки систему судів і процедур, а й запровадити недержавний арбітраж із поширенням практики комерційної медіації [12, с. 148].

Таким чином, в умовах проведення судово-правової реформи та пошуку оптимально ефективної моделі господарської юстиції важливо враховувати позитивний досвід зарубіжних країн, зокрема Європейського Союзу.

Висновки. Сьогодні в Україні продовжується судово-правова реформа і відбувається пошук оптимально ефективної моделі господарської юстиції. Для реалізації стратегії розвитку органів правосуддя щодо розгляду господарських справ необхідно скористатися позитивним досвідом інших європейських держав у цій сфері і використати окремі елементи інституту господарської юстиції, які ефективно працюють у них, адаптувавши їх до сучасних українських реалій. Зокрема, заслуговує на увагу досвід Франції в частині введення до складу судів, які розглядають комерційні суперечки, судових засідателів з числа професійних підприємців; вирішення питання про можливість оскарження рішення комерційного суду з урахуванням суми спору; ефективною є практика Великобританії щодо застосування альтернативних способів вирішення господарських спорів і заохочення сторін до їх використання; запровадження в господарську юстицію новітніх інформаційних технологій.

Отже, досвід європейських країн вказує на необхідність модернізації господарської юстиції, але з можливістю збереження господарських судів у системі судоустрою України.

Список використаних джерел:

1. Можливості та загрози концепції судової реформи Саакашвілі. URL: <https://dejure.foundation/news/mozhlyvosti-ta-zagrozy-kontseptsii-sudovoi-reformy-saakashvili>.
2. Шепель Т., Бойченко Е. Європейське спрямування господарського судочинства. *Юридична газета*. 2016. № 11 (509). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/gospodarske-pravo/evropeyske-spryamuvannya-gospodarskogo-sudochinstva.html>.
3. Федорова Т.С. Господарська юстиція у сучасній державі : монографія. Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Юридична література, 2019. 198 с.
4. Попондопуло В.Ф. Коммерческое (предпринимательское) право: учебник. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма, 2008. 800 с.
5. Бутырский А. Классификация моделей разрешения хозяйственных (коммерческих) споров в странах Восточной Европы. *Conținutul numărului de revistă*. 2013. № 8/2. С. 104–107.
6. Осетинський А.І. Перспективи запровадження комерційних судів в аспекті судового реформування в Україні. *Вісник господарського судочинства*. 2006. № 6. С. 161–173.
7. Schlesinger R.B., Mattei U., Ruskola T., Gidi A. Schlesinger's Comparative Law: Cases, Text, Materials. 7th Edition. New York: Foundation Press, 2009. P. 494–495.
8. Соловйов А.А. Про особливості формування судового корпусу Французької Республіки. *Право та освіта*. 2015. № 4. С. 79-87.
9. Коммерческое (торговое) право зарубежных стран: учебник для магистров / отв. ред. В.Ф. Попондопуло, О.А. Макарова. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Юрайт, 2017. 575 с.
10. Prawo o ustroju sądów powszechnych z 27 lipca 2001 r. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20010981070/U/D20011070Lj.pdf>
11. Джепа Ю.А. Позитивний досвід країн Європейського Союзу щодо оптимізації законодавства у сфері господарського судочинства в Україні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. № 2. С. 46–50.
12. Федорова Т.С. Сучасна зарубіжна практика вирішення комерційних (торгових) спорів у судовому порядку. *Актуальні проблеми держави і права*. 2017. Вип. 79. С. 141–150.